

Ako sme vás už v minulom čísle informovali, Akreditačná komisia identifikovala 37 špičkových vedeckých tímov – z nich 19 pôsobí na Univerzite Komenského v Bratislave. Od októbrového čísla vám budeme postupne bližšie predstavovať ich výskumné aktivity. Začíname dvoma špičkovými tímami: „Filozofia, logika, metodológia: výzvy 21. storočia“ z Filozofickej fakulty UK a „Organická katalýza a iné metódy“ z Prírodovedeckej fakulty UK.

Filozofia, logika, metodológia: výzvy 21. storočia

Výskumný tím tvoria členovia Katedry filozofie a dejín filozofie, ako aj Katedry logiky a metodológie vied Filozofickej fakulty UK – doc. Mariana Szapuová, PhD., prof. František Gahér, PhD., doc. Michal Chabada, PhD., doc. Igor Hanzel, PhD., a Igor Sedlár, PhD. Výskumné aktivity tohto špičkového tímu nám priblížili doc. PhDr. Mariana Szapuová, PhD., a prof. PhDr. František Gahér, PhD.

V čom spočívajú najvýraznejšie výzvy pre filozofiu, logiku a metodológiu vied na začiatku tretieho milénia?

Problematika vedy, vedeckého poznania je jednou z klasických otázok, ktoré stáli v centre pozornosti filozofie počas stáročí, filozofické skúmanie vedy v súčasnosti čelí vážnym výzvam, ktoré súvisia s viacerými faktormi, nepochybne s meniacim sa charakterom vedy, výskumu a vedeckých inštitúcií sprevádzanom jej rastúcou úlohou v spoločnosti. Sme svedkami narastajúcej zložitosti vedy, mení sa dynamika nielen samotného vedeckého výskumu, ale aj komplexu vzťahov a interakcií medzi vedou a jej spoločenským prostredím. Zároveň sme svedkami viacerých mýtov a predsudkov spojených s vedou, či už ide o prehnaný optimizmus a vieru v jej „všemocnosť“, alebo naopak, o stratu dôvery zo strany verejnosti. Veľmi rozšíreným predsudkom je aj presvedčenie, podľa ktorého spoločenské a humanitné vedy sú menej vedecké (ak vôbec) ako prírodné vedy.

Z čoho tento predsudok pochádza a prečo je škodlivý?

Vzťah medzi prírodnými vedami na jednej strane a spoločenskými a humanitnými vedami na strane druhej je komplexným problémom, ktorého výskum v rámci nášho tímu je zameraný okrem iného na odhaľovanie predsudkov o nižšej miere vedeckosti spoločenských a humanitných vied. Všeobecne sa napríklad verí, že na rozdiel od fyziky, biológie a pod. niektoré spoločenské a humanitné vedy nemajú čosi ako svoje všeobecné zákony; že málo používajú, alebo len veľmi okrajovo, kvantitatívne metódy – „nemerajú“, „neexperimentujú“ a pod. Ich vysvetlenia a predpovede sú vraj málo konkrétne, často neisté a mylné, nemajú pevný základ a ani sa nepribližujú pravdepodobnostným predpovediam počasias. Mnohí si myslia, že je to len také rozprávanie, literárne málo kvalitná esejistika a pod. Spoločenské a humanitné vedy sa spájajú s nezdôvodnenými poučkami, ktoré sa treba naučiť naspamäť. Tieto vedy sú potom vnímané ako nepotrebné alebo menej potrebné, akoby menej „hodnotné“, čím klesá aj ich prestíž v spoločnosti.

Ako výskum v rámci vášho tímu môže prispieť k objasneniu naznačených otázok a problémov?

V prvom rade možno povedať, že otázka toho, ako, podľa akých kritérií odlišujeme vedecké od nevedeckého, je otázkou, na ktorú špeciálne vedy, ani tie exaktné, nedávajú žiadnu odpoveď, je to otázka, nad ktorou sa zamýšľajú filozofi, logici, metodológovia vied, a treba povedať aj to, že na ňu ani v rámci uvedených oblastí neexistuje ľahká a jednoznačná odpoveď. Predovšetkým si treba položiť otázku: Je tým nutným znakom vedy „vlastný“ všeobecný zákon? Ak áno, psychológia, história, filozofia, etika a pod. disciplíny by neboli vedami. Je potom podporovanie takých disciplín nezodpovedným miňaním verejných prostriedkov? Je pravdou, že bezprostredne pri stavbe mostov, pri konštrukcii áut, pri stavbe kozmických lodí sa obídeme bez poznatkov filozofie, psychológie, jazykovedy a pod. Ale aj stavební a strojní inžinieri musia pri výrobe strojov a budovaní stavieb komunikovať. Dokonca komunikovať veľmi presne. Nieкто by mohol povedať, že na to im stačí jazyk matematiky a ten nie je jazykom spoločenských a humanitných vied. Ale tú matematiku sa učíme pomocou prirodzeného jazyka a jeho skúmanie a spresňovanie je v kompetencii spoločenských a humanitných vied. Často sa zabúda na to, že aj matematika aj jazykoveda potrebuje logiku.

Podľa čoho teda rozlišujeme, čo je vedecké a čo nie je vedecké, a tým aj hodné podporovania? (napr. je psychológia veda? je astrológia veda? numerológia?)

Vedecké od nevedeckého neodlišuje predmet skúmania či oblasť aplikácie: astronómia a astrológia, psychológia a mágia majú predmety skúmania v mnohom spoločné a ich predpovede a vysvetlenia si často konkurujú. Vedeckú činnosť od nevedeckej najvýraznejšie odlišujú používané metódy – veda je identifikovaná svojimi metódami. Sústreďní sa na analytické metódy v sociálnych a humanitných vedách si niektorí členovia výskumného tímu kladú za cieľ overiť hypotézu, že spoločenské a humanitné vedy sú rovnako vedecké ako prírodné vedy v dôsledku toho,

že používajú tie isté alebo veľmi podobné analytické metódy ako prírodné vedy.

Spomenuli ste otázku významu vedy v súčasnej spoločnosti a s tým súvisiaci význam filozofického skúmania vedy a spoločenského prostredia, s ktorým veda interaguje. Ktoré problémy považujete v tejto súvislosti za obzvlášť naliehavé?

Veda ako inštitúcia prechádza v súčasnosti zložitou transformáciou, menia sa inštitucionálne rámce produkcie vedeckých poznatkov, a tieto zmeny nepochybne ovplyvňujú aj spôsoby tvorby poznania. Preto problematika vplyvu širšieho spoločenského a kultúrneho kontextu vedeckého poznania je nanajvýš aktuálna. Pred chvíľkou sme sa rozprávali o tom, ako sa chápe veda, vedeckosť, čo sa považuje za „serióznu“ vedu a čo za „nekválitnú esejistiku“ – nezabúdajme však, že do tohto chápania sa premietajú aj isté hodnotové postoje, napr. presvedčenie, že veda a výskum by mali prinášať (pokiaľ možno okamžitý a ekonomicky merateľný) úžitok. Mali by sme, myslím si, nanovo postaviť aj otázku hodnoty samotnej vedy. Podľa slávneho britského filozofa, matematika a logika Bertanda Russella veda plní dva základné ciele: umožňuje nám, aby sme niečo vedeli, a umožňuje nám aj to, aby sme niečo konali. Otázka znie, či samotné vedenie má vlastnú hodnotu, alebo jeho hodnota je inštrumentálna, spočíva teda v tom, že nám umožňuje niečo konať. V tejto súvislosti vyvstáva aj ďalšia otázka – máme konať všetko to, čo nám veda umožňuje? Ak chceme zodpovedať otázku, bez filozofie sa nezaobídeme. Dodajme aj to, že organizovanie spoločnosti nie je možné bez rešpektovania istých hodnôt, vrátane hodnoty vedy, ktoré sú prinajmenej presvedčivo zdôvodnené. Na tomto poli je filozofia nezastupiteľná. Takéto hodnoty musia byť pretavené do nepísaných i písaných noriem, bez ktorých by sme žili v chaos. Žijeme vo svete sociálnych faktov a noriem, ktoré skúmajú okrem filozofie aj ďalšie spoločenské a humanitné vedy, čím sme sa vlastne obľúkom vrátili k téme významu týchto vied nielen pre rozvoj vedy, ale aj pre rozvoj celej spoločnosti.

Jana Blusková